Acta Baltico-Slavica

Acta Baltico-Slavica, 45
Warszawa 2021

Article No. 2597
DOI: 10.11649/abs.2597
Citation: Ostrówka, M. (2021). Współczesna sytuacja na Grodzieńszczyźnie w ujęciu socjolingwistycznym. *Acta Baltico-Slavica, 45,* Article 2597. https://doi.org/10.11649/abs.2597

Małgorzata Ostrówka
Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk
Warszawa
malgorzata.ostrowka@ispan.waw.pl
https://orcid.org/0000-0003-4776-107X

Współczesna sytuacja na Grodzieńszczyźnie w ujęciu socjolingwistycznym

R e c e n z j a

Katarzyna Konczewska, *Polacy i język polski na Grodzieńszczyźnie*, Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, 2021, 192 ss.

Język polski za naszą wschodnią granicą cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem slawistów. Powstają wciąż nowe opracowania mowy jednej lub kilku miejscowości, np. Brasławszczyzny, okolic Dociszek, Wołożyńszczyzny, Komarowszczyzny, a ostatnio Łatgalii. W ten nurt doskonale wpisuje się monografia Katarzyny Konczewskiej *Polacy i język polski na Grodzieńszczyźnie* (Konczewska, 2021), wydana jako 160. pozycja serii *Prace Instytutu Języka Polskiego PAN*. Dzięki tej pracy powoli zagęszcza się siatka zbadanych na Białorusi miejsc, w których mówi się po polsku, a tym samym uzupełnia się mapa miejscowości, gdzie funkcjonuje polszczyzna północnokresowa, tak mało jeszcze na tym obszarze zbadana.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

Autorka dzieciństwo i lata po ukończeniu studiów polonistyczno-białorutenistycznych w Grodnie spędziła w Lidzie, gdzie pracowała jako nauczycielka języka polskiego, prowadziła też aktywną działalność społeczno-kulturalną. W roku 2008 przeniosła się do Grodna, by kontynuować pracę na rzecz rozwoju języka polskiego i polskiej kultury. Już w trakcie pracy nauczycielskiej rozpoczęła zbieranie materiału i opracowywanie polszczyzny na Grodzieńszczyźnie, zależało jej bowiem na „ukazaniu rzeczywistego stanu języka polskiego" (Konczewska, 2021, s. 10) w tym regionie oraz złożonej sytuacji językowej. Chciała też, wbrew wówczas panującej radzieckiej opinii propagandowej, udowodnić, że na Białorusi mieszkają Polacy, którzy mówią po polsku, a jeśli nawet niektórzy już nie używają polszczyzny, to przynajmniej rozumieją ją i mają poczucie polskiej tożsamości.

Przedmiotem opisu „jest sytuacja Polaków na Grodzieńszczyźnie oraz ich polszczyzna wprowadzona do literatury przez Elizę Orzeszkową, a w postaci gwarowej i potocznej używana do dziś przez Polaków w samym Grodnie oraz licznych miasteczkach, osadach wiejskich i dawnych okolicach (zaściankach) szlacheckich" (Konczewska, 2021, s. 9).

Książka składa się z siedmiu części oraz *Aneksu*. We *Wprowadzeniu* (ss. 13–34) autorka przedstawia krótką historię i zasięg geograficzny omawianego terenu, precyzuje obszar i zakres swoich badań, omawia zastosowane metody i materiał badawczy, wybrane zagadnienia z teorii kontaktów językowych, stan badań nad językiem polskim na Litwie i Białorusi oraz genezę polszczyzny grodzieńskiej. I tu czytelnik odczuwa pewien niedosyt – o ile stan badań i geneza przedstawione zostały dość dokładnie, o tyle brakuje określenia objętości poszczególnych rodzajów materiału badawczego – liczby godzin zebranych nagrań czy stron przetranskrybowanego tekstu, rozmiaru źródeł pisanych. Jedynie w podrozdziale: *Polszczyzna grodzieńska w utworach Elizy Orzeszkowej* wymienione są tytuły jej trzech powieści (*Nad Niemnem, Cham* i *Dziurdziowie*[1]) oraz w podrozdziale: *Regionalizmy we współczesnych publikacjach* mówi się o 10 tekstach wspomnieniowych z książki *Jak Feniks z popiołu*. Przedstawienie historii kilku pojęć z zakresu kontaktu językowego – bilingwizmu (tłumaczonego jako *dwujęzycze* zamiast *dwujęzyczność*; Konczewska, 2021, s. 21), dyglosji i interferencji kończy się stwierdzeniem, iż te „uniwersalne pojęcia […] nie zawsze znajdują zastosowanie w złożonym świecie pogranicza" (s. 22), z czym trudno się zgodzić, gdyż kontakt językowy ma miejsce wszędzie tam, gdzie społeczność używa kilku kodów językowych, co z kolei skutkuje interferencją. Autorka zauważa, że jako pierwsi wprowadzili pojęcie socjolektu szlacheckiego do literatury R. W. Rzepka i B. Walczak (Rzepka & Walczak, 1992), ale nie dostrzega późniejszych zintensyfikowanych badań nad tym wariantem społecznym polszczyzny na podstawie źródeł

[1] Pominięto powieść *Bene nati*, która, jak wykazała Kwiryna Handke (Handke, 1999), jest cennym źródłem do badań językowych nad polszczyzną okolic szlacheckich na Grodzieńszczyźnie.

z dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, np. prac Z. Sawaniewskiej-Mochowej i A. Zielińskiej (Sawaniewska-Mochowa, 2002; Sawaniewska-Mochowa & Zielińska, 2007, zwłaszcza ss. 215–222, 311–314).

Rozdział drugi (ss. 35–48) zawiera zarys historii badanych miejscowości: Grodna, Lidy, Wołpy, Indury, Łunny, Rosi, Kwasówki, Wierejek, Repli oraz trzystronicowy podrozdział *Losy Polaków na Białorusi Radzieckiej*, zilustrowany tabelą przedstawiającą stan liczebny ludności polskiej na podstawie spisów ludności z lat 1926 i 1939 (przed 19 września). Wynika z niej, że w roku 1939 zmniejszył się on o ponad 41 tys. w stosunku do roku 1926, co, przy równoczesnej likwidacji polskich szkół oraz napływie tuż po II wojnie światowej ludności rosyjskojęzycznej na Grodzieńszczyznę, wywarło znaczący wpływ na sytuację językową i socjalną tamtejszych Polaków. Liczbę ludności pochodzenia polskiego na Białorusi i w obwodzie grodzieńskim ilustruje wykres oparty na danych spisowych z lat 1959–2009.

W rozdziale trzecim (ss. 49–67) autorka prezentuje współczesną sytuację w obwodzie grodzieńskim w ujęciu socjolingwistycznym. W klarowny sposób przedstawia pokrótce historię i obecny status społeczny pięciu głównych narodowości – Białorusinów, Polaków, Rosjan, Ukraińców i Litwinów. Tabele oraz kolorowe wykresy opracowane przez nią na podstawie danych Komitetu Statystyki Republiki Białorusi obrazują liczebność ludności deklarującej narodowości białoruską, polską, rosyjską, ukraińską i litewską, używane przez nie języki (ojczysty i domowy), przy czym bierze tu pod uwagę trzy kody: język danej narodowości, język białoruski i język rosyjski. W tym miejscu porusza też zagadnienie rozumienia przez respondentów pojęcia „język ojczysty", które jest dla nich problematyczne, co widać na wykresie 3 (Konczewska, 2021, s. 53) – 133 920 (57,89%) osób deklarujących polskie pochodzenie jako ojczysty wskazało język białoruski, 78 638 (33,99%) – rosyjski i tylko 12 114 (5,24%) – polski. Zgodnie z zasadami spisu ludności jako język ojczysty/domowy można było podać tylko jeden kod. W podsumowaniu zagadnienia K. Konczewska posłużyła się cytatem z tekstu W. Cockiewicza, z którego wynika, że „język ojczysty – jak wszystko, co polega na wyborze – może się wielokrotnie zmieniać" oraz że możliwa jest nawet nieznajomość języka określonego jako ojczysty (Cockiewicz, 2013, s. 207, cyt. za: Konczewska, 2021, s. 55). Trudno się zgodzić z taką interpretacją tego terminu. Prowadząc badania wśród Polaków na Łotwie, nigdy nie słyszałam, aby ktoś nie znał (przynajmniej w ograniczonym zakresie) języka polskiego, czy też wielokrotnie zmienił język ojczysty. Na potwierdzenie tych słów przytoczę cytat z polemicznego artykułu W. T. Miodunki: „Zwykle jednak opisuje się zmianę deklaracji dotyczącej języka ojczystego jako zjawisko mniej lub bardziej indywidualne, a nie systemowe, i w dodatku zdarzające się *wielokrotnie*, co z góry można uznać za przesadę" (Miodunka, 2013, s. 277).

W podrozdziale 3.2: *Kody językowe* autorka dość dokładnie omawia kody, którymi posługują się Polacy na badanym terenie – język rosyjski, białoruski, „mowę pro-

stą/mówienie po prostu", trasiankę, „nasz" polski i język polski. W związku z tym, iż są to określenia stosowane przez jej rozmówców, umieszcza je w cudzysłowie. Zwraca uwagę na powszechną rusyfikację, która rozpoczęła się tuż po zakończeniu II wojny światowej i spowodowała dezintegrację społeczności polskiej i białoruskiej, przerwanie kontinuum językowego w rodzinach, żeby „dziecku łatwiej było w szkole" – to cytat, który wielokrotnie słyszałam także w Łatgalii. Pojawia się tu również używany przez białoruskich badaczy termin *nacjolekt* (Konczewska, 2021, ss. 58–59), czyli narodowa białoruska odmiana języka rosyjskiego – nienormatywna i nieuświadamiana przez użytkowników, ale autorka nie utożsamia jej z trasianką. Mimo pewnego odrodzenia języka białoruskiego na początku lat 90. XX wieku, język rosyjski wciąż na Białorusi dominuje wśród wszystkich narodowości, podawany jest jako język ojczysty i domowy, szczególnie w mieście, co obrazuje tabela 4 (Konczewska, 2021, s. 60). Znacznie niżej w hierarchii znajduje się język białoruski, o czym świadczy też brak szkół białoruskich na Grodzieńszczyźnie. Przy omawianiu „mowy prostej" badaczka polemizuje z I. Grek-Pabisową, I. Maryniakową i A. Zielińską, które „mową prostą lub mówieniem po prostu" nazwały lokalną gwarę białoruską, którą posługują się Polacy"[2] (Maryniakowa i in., 1996, s. 212). Z moich doświadczeń badawczych wynika, iż „mowa prosta", „język prosty" to w rozumieniu informatorów najczęściej *Ot ni ruski, prosto taki swój język był, wot ni ruski, białoruski, a prosto taki ot swoja mowa, a polski był trochę zaniechany* [wypowiedź mężczyzny spod Krasławia] (zob. też Ostrówka, 2005, ss. 195–211). Dyskusję nad tym, czym jest „mowa prosta" z perspektywy użytkowników, a jak typologizują ją badacze z punktu widzenia struktury, sfer użycia i funkcji podsumowała A. Zielińska (Zielińska, 2004), wskazując, że konstytutywną cechą „mowy prostej" jest jej lokalność i neutralność – nie komunikuje identyfikacji narodowej rozmówcy. Przy omawianiu „mowy prostej" i trasianki K. Konczewska na ich zamienne określenie używa terminu *idiolekt*: „Na skutek nienormatywności idiolekt ten ciągle jest w centrum uwagi badaczy" (Konczewska, 2021, ss. 62–63), podczas gdy idiolekt to *indywidualne cechy mowy danej osoby* („Idiolekt", b.d.). Użycie poszczególnych kodów językowych z podziałem na pokolenia obrazuje tabela 6 (Konczewska, 2021, s. 66).

Rozdział czwarty (ss. 69–106) poświęcony jest dystrybucji funkcjonalnej języka polskiego w rodzinie i innych wspólnotach, w szkole, mediach, kościele i na cmentarzach. Jest to najobszerniejszy i najlepiej opracowany fragment książki. Przynosi ważne informacje o używaniu polszczyzny w poszczególnych sferach i niestety o stałym zawężaniu jej funkcjonowania, może poza mediami, których podczas badań było 11. Co prawda przy cytatach brakuje lokalizacji, co autorka tłumaczy dążeniem do anonimizacji swoich rozmówców, ale stwarza to spory dyskomfort poznawczy.

[2] Obecnie wiadomo już, że dotyczy to nie tylko Polaków, ale wszystkich mieszkańców badanego obszaru.

Z powodzeniem można było zastosować w tym zakresie rozwiązania przyjmowane przez inne esploratorki (np. Elżbietę Smułkową, Annę Engelking, Ewę Golachowską czy Annę Żebrowską), prowadzące badania terenowe na Białorusi. Należy podkreślić, iż większość wypowiedzi pochodzi od mieszkańców okolic szlacheckich, świadomych swoich korzeni oraz odrębności językowej i kulturowej od warstwy chłopskiej: *zawsze była różnica w mowie, wiejski człowiek i szlachta* (mówi kobieta ur. w 1927 roku, s. 73). Zdaniem badaczki to właśnie dzięki nim język polski przetrwał nie tylko w sferze sacrum, ale też w mowie i w piśmie i został przekazany dzieciom i wnukom. Jednak przyznaje, iż w trakcie badań nie spotkała rodziny, w której posługiwano by się na co dzień „wyłącznie literackim językiem polskim" (Konczewska, 2021, s. 74), co też oddaje wykres 5 (s. 75). Obszernie omówione zostały też problemy polskiego szkolnictwa na Grodzieńszczyźnie, które podlega wciąż nowym ograniczeniom ze strony władz oświatowych, zmalała też motywacja do nauki języka polskiego.

Bardzo ciekawy, ale i dość kontrowersyjny jest podrozdział o użyciu języka polskiego w kościele. Na Białorusi, podobnie jak i na Litwie czy Łotwie językiem katolików była polszczyzna, funkcjonowała tam dychotomia Polak–katolik, Ruski–prawosławny. Mówi się, że język polski przetrwał epokę rusyfikacji właśnie dzięki Kościołowi. Na Białorusi Kościół był w szczególnie trudnej sytuacji, ponieważ już od czasu zaborów świątynie były zamykane, a księża prześladowani, co na Białorusi Wschodniej osiągnęło swoje apogeum w dwudziestoleciu międzywojennym i po II wojnie światowej, kiedy to urządzano pokazowe procesy księży, rabowano świątynie lub zamieniano je na obiekty użyteczności publicznej, z szaletami włącznie. Jednak w wielu kościołach wierni modlili się, dyżurowali i starali się o ich otwarcie u władz. Obecnie język polski powoli przestaje być na Białorusi (podobnie jak np. na Łotwie) językiem obsługującym sferę sacrum. Coraz częściej msze święte, szczególnie w jej części wschodniej, sprawowane są w języku białoruskim, choć, jak pisze autorka, do tej pory nie została opracowana i oficjalnie zatwierdzona terminologia kościelna. Nasuwa się pytanie, kto jej zdaniem miałby zatwierdzić tę terminologię oraz całość przekładów tekstów liturgicznych na język białoruski. Od roku 1992 funkcjonuje Sekcja ds. Przekładu Tekstów Liturgicznych i Oficjalnych Dokumentów Kościoła, która działa w ramach Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Konferencji Episkopatu Białorusi, powołana przez metropolitę mińsko-mohylewskiego (Golachowska, 2012, s. 18; *Гісторыя Касцёла ў Беларусі*, b.d.). Tworzą ją filologowie, literaci i duchowni wykształceni na Białorusi i w Polsce. Teksty przygotowane przez komisję są akceptowane przez Watykan i dopiero wtedy mogą być używane podczas nabożeństw. Jeśli chodzi o kodyfikację słownictwa religijnego na poziomie państwowym, to rzeczywiście nie istnieje instytucja powołana do takich zadań. Świadomość tego problemu wśród białoruskich językoznawców rośnie, czego dowodem było zorganizowanie w lutym 2018 roku konferencji „Беларуская мова ў сакральнай сферы". K. Konczewska polemizuje też z E. Golachowską, która

w jednej ze swoich prac pisze o stosowaniu w modlitwach literackiej białoruszczyzny, której nie słychać nawet w rozmowach (Golachowska, 2010, s. 224). Autorka uważa, iż po pierwsze, nie jest to literacka białoruszczyzna, lecz sztucznie wytworzona terminologia i podaje przykłady konkretnych leksemów (Konczewska, 2021, s. 93), utworzonych, jej zdaniem, po to, by odróżnić liturgię katolicką od prawosławnej. Nie sposób zgodzić się ze stwierdzeniem, że nie jest to język literacki nawet wtedy, gdy poszczególne leksemy nie podobają się autorce (rzeczywiście ich ocena bywa skrajnie różna), ale pozostają inne systemy języka: fonologia, morfologia, składnia, na które nowe katolickie słownictwo nie ma wpływu. K. Konczewska zarzuca Kościołowi katolickiemu, iż wprowadzając na masową skalę język białoruski do liturgii, chce oczyścić się od zarzutu polonizacji wiernych. Zatem robi to, czego przez dziesiątki lat nie mogły osiągnąć władze carskie i sowieckie – „niszczy polskość na tych ziemiach" (Konczewska, 2021, s. 98). Przeciwko białorutenizacji liturgii buntują się katolicy o polskich korzeniach, którzy zawsze modlili się po polsku i pragną to czynić dalej, chcą mieć msze święte i katechizację dzieci w języku polskim. K. Konczewska na podstawie swoich badań zaprzecza też obserwacjom E. Golachowskiej o możliwości wyboru języka polskiego na zajęciach z katechezy, twierdząc, iż „nie należy uogólniać faktów, tylko je konkretyzować, uwzględniając poszczególne aspekty socjolingwistyczne" (Konczewska, 2021, s. 97). Zdanie to nie jest do końca zrozumiałe, zwłaszcza, że E. Golachowska szczegółowo opisuje nie tyle możliwość wyboru języka, ile skomplikowaną sytuację komunikacyjną, kompetencje językowe dzieci i problemy lojalności katechetek zarówno w stosunku do rodziców powierzonych sobie dzieci, jak i do proboszczów – swoich zwierzchników (Golachowska, 2012, ss. 63–64). Badaczka krytykuje też wypowiedzi J. Dworzeckiej, która pisze, że „dla młodego pokolenia katolików powiązanie religii i przynależności narodowej nie jest już adekwatne. Pochodzący z polskich rodzin młodzi ludzie coraz częściej deklarują polską tożsamość i chętnie uczęszczają na msze św. w języku białoruskim" (Dworzecka, 2016, s. 138, cyt. za: Konczewska, 2021, s. 97).

W podrozdziale 4.5: *Cmentarze* autorka opisuje cmentarze w Indurze, Kwasówce, Łunnie, Repli, Rosi, Wierejkach i Wopli, analizuje sposób identyfikacji zmarłych oraz język inskrypcji nagrobnych (grafię i ortografię, fonetykę oraz wybrane zagadnienia gramatyczne). Dobrym uzupełnieniem tego fragmentu są kolorowe fotografie nagrobków z polskimi inskrypcjami zamieszczone w końcowej części książki.

Rozdział piąty (ss. 107–112) zawiera schematyczny opis najbardziej rozpowszechnionych cech językowych polszczyzny grodzieńskiej oparty na zebranym materiale językowym. Rzeczywiście jest to wyliczenie podstawowych cech z przykładami, bez podania lokalizacji, z nielicznymi odwołaniami do literatury. Wprawdzie we wstępie do rozdziału badaczka zaznacza, iż szczegółowa analiza języka polskiego na Grodzieńszczyźnie oraz cechy były już wielokrotnie prezentowane przez innych językoznawców, wobec tego świadomie zrezygnowała z opisu systemowego, to jednak

w tytule opracowania zaakcentowano komponent „język polski", czytelnik oczekiwałby zatem ujęcia bardziej szczegółowego.

Rozdział szósty (ss. 113–124) poświęcony jest polszczyźnie źródeł publikowanych – w trzech powieściach nadniemeńskich Elizy Orzeszkowej (*Nad Niemnem*, *Cham* i *Dziurdziowie*), w powieściach przesiedleńczych Aleksandra Jurewicza, gdańskiego pisarza urodzonego w okolicach Lidy oraz w 10 tekstach wspomnieniowych wybranych z książki *Jak Feniks z popiołu*. I tutaj cechy językowe, zgodnie z przyjętym założeniem, zostały przedstawione w równie schematyczny sposób, jak cechy materiału gwarowego.

Książkę zamyka *Podsumowanie* i *Aneks*, zawierający rozdziały: *Teksty gwarowe w zapisie ortograficznym*, *Cechy regionalne grodzieńskich polskojęzycznych stron internetowych i prasy*, *Wypowiedzi pisemne młodych miejscowych księży katolickich*, *Modlitwy podstawowe i pieśni religijne z fonetycznym zapisem cyrylicą*, wspomniane już fotografie inskrypcji nagrobnych, a także *Wykaz organizacji i instytucji* oraz mapy, zdjęcia, spisy map, zdjęć, wykresów, tabel. Zamieszczona na 23 stronach bibliografia z tytułami w kilku językach świadczy o dobrej orientacji autorki w omawianych zagadnieniach.

Książka Katarzyny Konczewskiej w istotny sposób uzupełnia wiedzę o Grodzieńszczyźnie, poszczególnych miejscowościach, a przede wszystkim o Polakach tam mieszkających, ich sytuacji socjolingwistycznej i używanych językach. Godny podkreślenia jest fakt, iż jest to spojrzenie badacza od wewnątrz – zbierała materiał jako autochtonka („swoja"), wielokrotnie wracała do tych samych miejscowości, przez co też mogła dokładniej przyjrzeć się życiu i praktykom komunikacyjnym swoich rodaków. W szczególny sposób przybliżyła świat językowy okolic drobnoszlacheckich, które, poza Bohatyrowiczami, nie były dotychczas na taką skalę eksplorowane. Uwypukliła też różnice w mowie zaścianków szlacheckich i wsi chłopskich. Ważnym dopełnieniem treści są samodzielnie opracowane kolorowe wykresy i tabele oraz materiał ikonograficzny.

Autorka nie uniknęła natomiast potknięć redakcyjnych w postaci błędów w imionach i nazwiskach badaczy, nieadekwatnego definiowania niektórych terminów, błędnej derywacji wyrazów (tu dużo do życzenia pozostawia praca redaktora).

I choć może na skutek przywiązania do rodzinnych stron czasami zabrakło jej ostrożniejszego wyważenia oceny niektórych zjawisk (zwłaszcza w kwestii wyboru języka obsługującego sferę sacrum na Białorusi), to praca stanowi ważny wkład w uzupełnienie mapy polszczyzny północnokresowej, jest w tym momencie jedynym kompleksowym opracowaniem na temat historii i współczesnej sytuacji Polaków i języka polskiego na Grodzieńszczyźnie. Dzięki niej zostanie zachowana ginąca część kultury polskiej na tym obszarze. Być może lektura książki zainspiruje naukowców reprezentujących inne dyscypliny do podjęcia badań w tym regionie.

Bibliografia

Golachowska, E. (2010). Język modlitwy na dzisiejszej Grodzieńszczyźnie. W J. Mędelska & Z. Sawaniewska-Mochowa (Red.), *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa Litewskiego*: *Księga jubileuszowa na 1000-lecie Litwy* (ss. 222–230). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Golachowska, E. (2012). *Jak mówić do Pana Boga? Wielojęzyczność katolików na Białorusi na przełomie XX i XXI wieku*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk; Wydawnictwo Agade.

Handke, K. (1999). Język powieści Elizy Orzeszkowej *Bene nati*. *Acta Baltico-Slavica*, *24*, 183–190.

Idiolekt. (b.d.). W *Słownik języka polskiego PWN*. Pobrano 29 czerwca 2021, z https://sjp.pwn.pl/sjp/idiolekt;2465546.html

Konczewska, K. (2021). *Polacy i język polski na Grodzieńszczyźnie*. Instytut Języka Polskiego PAN.

Maryniakowa, I., Grek-Pabisowa, I., & Zielińska, A. (1996). *Polskie teksty gwarowe z obszaru dawnych Kresów północno-wschodnich*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Miodunka, W. T. (2013). O definiowaniu języków *ojczystego* i *obcego* oraz „terminologicznym chaosie" w glottodydaktyce – polemicznie. *LingVaria*, *8*(16), 275–283. https://doi.org/10.12797/LV.08.2013.16.17

Ostrówka, M. (2005). Próba ustalenia miejsca „mowy prostej" w systemie komunikacji językowej łotewskich Polaków. *Acta Baltico-Slavica*, *29*, 195–211.

Rzepka, R. W., & Walczak, B. (1992). Socjolekt szlachecki XVII wieku: Próba ogólnej charakterystyki. W M. Stępień & S. Urbańczyk (Red.), *Barok w polskiej literaturze, kulturze i języku* (ss. 179–188). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Sawaniewska-Mochowa, Z. (2002). *Ze studiów nad socjolektem drobnej szlachty kowieńskiej XIX wieku (na podstawie słowników przekładowych Antoniego Juszkiewicza)*. Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego.

Sawaniewska-Mochowa, Z., & Zielińska, A. (2007). *Dziedzictwo kultury szlacheckiej na byłych Kresach północno-wschodnich: Ginąca część kultury europejskiej*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Zielińska, A. (2004). *Mowa Prosta* und andere Begriffe aus dem Vokabular des Forschers in der slavisch-baltischen Kontaktzone. *Zeitschrift für Slavistik*, *49*(3), 297‑307. https://doi.org/10.1524/slaw.2004.49.3.297

Гісторыя Касцёла ў Беларусі. (b.d.). Catholic.by. https://catholic.by/3/kasciol/history

Bibliography (Transliteration)

Golachowska, E. (2010). Język modlitwy na dzisiejszej Grodzieńszczyźnie. In J. Mędelska & Z. Sawaniewska-Mochowa (Eds.), *Językowe i kulturowe dziedzictwo Wielkiego Księstwa*

Litewskiego: *Księga jubileuszowa na 1000-lecie Litwy* (pp. 222–230). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Golachowska, E. (2012). *Jak mówić do Pana Boga? Wielojęzyczność katolików na Białorusi na przełomie XX i XXI wieku*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk; Wydawnictwo Agade.

Handke, K. (1999). Język powieści Elizy Orzeszkowej *Bene nati*. *Acta Baltico-Slavica*, *24*, 183–190.

Historyia Kastsiola ŭ Belarusi. (n.d.). Catholic.by. https://catholic.by/3/kasciol/history

Idiolekt. (n.d.). In *Słownik języka polskiego PWN*. Retrieved June 29, 2021, from https://sjp.pwn.pl/sjp/idiolekt;2465546.html

Konczewska, K. (2021). *Polacy i język polski na Grodzieńszczyźnie*. Instytut Języka Polskiego PAN.

Maryniakowa, I., Grek-Pabisowa, I., & Zielińska, A. (1996). *Polskie teksty gwarowe z obszaru dawnych Kresów północno-wschodnich*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Miodunka, W. T. (2013). O definiowaniu języków *ojczystego* i *obcego* oraz "terminologicznym chaosie" w glottodydaktyce – polemicznie. *LingVaria*, *8*(16), 275–283. https://doi.org/10.12797/LV.08.2013.16.17

Ostrówka, M. (2005). Próba ustalenia miejsca "mowy prostej" w systemie komunikacji językowej łotewskich Polaków. *Acta Baltico-Slavica*, *29*, 195–211.

Rzepka, R. W., & Walczak, B. (1992). Socjolekt szlachecki XVII wieku: Próba ogólnej charakterystyki. In M. Stępień & S. Urbańczyk (Eds.), *Barok w polskiej literaturze, kulturze i języku* (pp. 179–188). Wydawnictwo Naukowe PWN.

Sawaniewska-Mochowa, Z. (2002). *Ze studiów nad socjolektem drobnej szlachty kowieńskiej XIX wieku (na podstawie słowników przekładowych Antoniego Juszkiewicza)*. Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego.

Sawaniewska-Mochowa, Z., & Zielińska, A. (2007). *Dziedzictwo kultury szlacheckiej na byłych Kresach północno-wschodnich: Ginąca część kultury europejskiej*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Zielińska, A. (2004). *Mowa Prosta* und andere Begriffe aus dem Vokabular des Forschers in der slavisch-baltischen Kontaktzone. *Zeitschrift für Slavistik*, *49*(3), 297–307. https://doi.org/10.1524/slaw.2004.49.3.297

Współczesna sytuacja na Grodzieńszczyźnie w ujęciu socjolingwistycznym

R e c e n z j a

Katarzyna Konczewska, *Polacy i język polski na Grodzieńszczyźnie*, Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, 2021, 192 ss.

Streszczenie

Artykuł jest recenzją książki Katarzyny Konczewskiej pt. *Polacy i język Polski na Grodzieńszczyźnie.* Autorka omawia w niej historię, zasięg geograficzny badanego obszaru, sytuację socjolingwistyczną oraz dystrybucję funkcjonalną języka polskiego. Przedstawia także wykaz cech polszczyzny północnokresowej w zgromadzonych tekstach, źródłach publikowanych – w powieściach Elizy Orzeszkowej (*Nad Niemnem, Cham, Dziurdziowie*), w prozie Aleksandra Jurewicza, białoruskich polskojęzycznych publikacjach książkowych. Analizuje też język polskich inskrypcji nagrobnych. Na uwagę zasługuje szata graficzna publikacji – tabele, kolorowe wykresy, mapy i zdjęcia. Książka jest ważnym uzupełnieniem literatury na temat funkcjonowania języka polskiego na Białorusi.

Słowa kluczowe: Białoruś; Grodzieńszczyzna; język polski; sytuacja socjolingwistyczna

The Contemporary Situation in the Grodno Region in a Sociolinguistic Perspective

R e v i e w

Katarzyna Konczewska, *Polacy i język polski na Grodzieńszczyźnie* [Poles and the Polish Language in the Grodno Region], Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, 2021, 192 pp.

Abstract

This article is a review of Katarzyna Konczewska's study entitled *Polacy i język polski na Grodzieńszczyź*nie [Poles and the Polish Language in the Grodno Region]. The study discusses the history and geographical extent of the area under consideration as well as the sociolinguistic situation and the functional distribution of the Polish language in the region. The author also presents a list of features of North Border-

land Polish in the collected texts, published sources – the novels of Eliza Orzeszkowa (*Nad Niemnem* (*On the Niemen*), *Cham* [The Peasant], *Dziurdziowie* [The Dziurdzia Family]), the prose of Aleksander Jurewicz, and books published in Polish in Belarus – and analyses the language of Polish tombstone inscriptions. It is worth noting that the publication includes a number of tables, full colour charts, maps and photos. The study is an important contribution to the literature on the functioning of the Polish language in Belarus.

Keywords: Belarus; Grodno region; Polish language; sociolinguistic situation

Dr Małgorzata Ostrówka, Doctor of Humanities in the field of Slavic linguistics, research and technical staff member at the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. Her scholarly interests focus on regional and dialectal varieties of language, and the historical Polish of the eastern borderlands of the former Polish-Lithuanian Commonwealth (Belarus, Lithuania and Latvia). In 1995–2000 she conducted pioneering studies of the Polish language in Latvia. Her research on spoken and written Polish in Soviet Belarus (conducted in 2003–2008) resulted in two co-authored monographs (with Iryda Grek-Pabisowa and Beata Biesiadowska-Magdziarz) and original articles.

Bibliography (selected): Nazwy stopni pokrewieństwa w polszczyźnie łotewskiej [The names of degrees of relationship in the Polish dialect of Latvia], *Acta Baltico-Slavica* 30, Warszawa (Warsaw) 2006, 453–469; Napisy nagrobne w Rzeżycy i Krasławiu (Łotwa) jako przykład koegzystencji kultur i języków w Łatgalii [Tomb inscriptions in Rēzekne and Kraslava (Latvia) as an example of coexistence of cultures and languages in Latgale], *Acta Baltico-Slavica* 38, Warszawa (Warsaw) 2014, 40–66; (with Iryda Grek-Pabisowa), Zakres wpływów wschodniosłowiańskich w polszczyźnie północnokresowej – wpływy białoruskie [East Slavic influences in the North Borderland Polish language – Belarusian influences], *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 66, Łódź (Lodz) 2018, 141–161; (with Ewa Golachowska), Современный польский язык в Латвии [Contemporary Polish language in Latvia], *Linguistica Lettica* 26, Rīga (Riga) 2018, 154–173; Leksyka fitonimiczna w powieściach Floriana Czarnyszewicza jako przykład kontaktów polsko-wschodniosłowiańskich [Phytonimic lexis in Florian Czarnyszewicz's novels as an example of Polish-East Slavic social contacts], in: M. Jankowiak, & M. Vašíček (eds.), *Slovanské dialekty v jazykovém kontaktu: Nářeční lexikum v pomezních oblastech v minulosti a současnosti* [Slavic dialects in contact: Dialectal vocabulary in borderland areas in the past and present], Praha (Prague) 2020, 157–175.

Correspondence: Małgorzata Ostrówka, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, e-mail: malgorzata.ostrowka@ispan.waw.pl

Support of the work: This work was supported by core funding for the statutory activity of the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

Competing interests: The author is a member of the Editorial Team of this journal.

Publication History: Received: 2021-06-24; Accepted: 2021-08-10; Published: 2021-12-21.